

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 061.2:5(450.361)"1874/1914"

Prejeto: 30. 1. 2019

Daša Ličenasist. mag., ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: dasa.licen@zrc-sazu.si

Jadransko naravoslovno društvo od nastanka leta 1874 do prve svetovne vojne

IZVLEČEK

Jadransko naravoslovno društvo oziroma Società Adriatica di Scienze Naturali je od leta 1874 združevalo tržaške naravoslovce. Člani so pripravljali znanstvena in poljudnoznanstvena predavanja, se družili v lastnih čitalniških prostorih, prebirali naravoslovno čtivo z vsega sveta, urejali znanstveno revijo (*Bollettino della Società Adriatica di Scienze Naturali in Trieste*), organizirali strokovne ekskurzije v zanimive kraje itn. Oris društvenega delovanja, ki ga raziskovalci tržaške preteklosti do sedaj še niso vzeli pod drobnogled, je v pričujočem prispevku podkrepljen s posebnimi poudarki. Ti so namenjeni imperialni, evropski oziroma celo globalni vpetosti Jadranskega naravoslovnega društva, ki se je odražala v odličnosti tržaških naravoslovcev. V članku je pozornost namenjena tudi rabi jezikov in preverjanju morebitne korelacije jezikovnih izbir članov Jadranskega naravoslovnega društva s stopnjevanjem naklonjenosti italijanskemu nacionalizmu v desetletjih pred začetkom prve svetovne vojne.

KLJUČNE BESEDE

Jadransko naravoslovno društvo, Società Adriatica di Scienze Naturali, društva, naravoslovje, Trst, Avstro-Ogrska, socialne mreže, nacionalizem

ABSTRACT

ADRIATIC SOCIETY OF NATURAL SCIENCES SINCE ITS ESTABLISHMENT IN 1874 UNTIL THE FIRST WORLD WAR

Since 1874, Trieste natural scientists were brought together by the Adriatic Society of Natural Sciences or Società Adriatica di Scienze Naturali. They held scientific and popular-scientific lectures, socialized in their reading clubs, read natural-scientific literature from all over the world, edited their own scholarly journal (*Bollettino della Società Adriatica di Scienze Naturali in Trieste*), as well as organized professional excursions to places of interest, etc. The workings of the society, which has so far been largely overlooked by researchers into Trieste's past, are depicted here with special emphases regarding the embeddedness of the Adriatic Society of Natural Sciences in the imperial, European, and even global frameworks, reflected in the excellence of Trieste natural scientists. The article also deals with the use of languages and examines any possible correlations between language choices made by the society's members and the growing adherence to Italian nationalism in the decades before the First World War.

KEY WORDS

Adriatic Society of Natural Sciences, Società Adriatica di Scienze Naturali, societies, natural sciences, Trieste, Austria-Hungary, social networks, nationalism

Uvod

Società Adriatica di Scienze Naturali, ki jo v pričujočem članku slovenim kot Jadransko naravoslovno društvo, je bila leta 1874 ustanovljena v Trstu. Kot strokovno društvo je svojim članom v okviru entomološke, kemijske ter antropološke in prazgodovinske sekcije omogočalo izvajanje raznovrstnih naravoslovnih raziskav. Vse do začetka prve svetovne vojne, ko je društvo začasno prenehalo delovati, so člani organizirali znanstvena in poljudnoznanstvena predavanja, se redno srečevali v lastnih čitalniških prostorih, prebirali naravoslovno čtivo z vsega sveta, urejali znanstveno revijo (*Bollettino della Società Adriatica di Scienze Naturali in Trieste*), organizirali ekskurzije v zanimive okoliške kraje itn.

Po pravilih in strukturi se je Jadransko naravoslovno društvo v maločem razlikovalo od številnih drugih modernih društev, ki so – še zlasti v urbanih aglomeracijah habsburškega imperija – vzniknili v zadnji tretjini 19. stoletja. Vendar pa so bile tržaški naravoslovni skupnosti lastne tudi številne na videz neopazne, a edinstvene poteze. Jadransko naravoslovno društvo se je od večine tedanjih tržaških društev razlikovalo po tem, da je vzdrževalo široko mrežo stikov tako na imperialni kakor tudi evropski in celo svetovni ravni. Društveno delovanje je namreč zajemalo izmenjavo znanstvenih besedil, gostovanja različnih naravoslovcev, pobratenost z drugimi društvi itn. Jadransko naravoslovno društvo je bilo skratka vpeto v t. i. translokarno naravoslovno srenjo. Leta 1878 so na primer začeli sodelovati s Čikaško akademijo znanosti (Chicago Academy of Science)¹ in istega leta čitalniške police obogatili z zbornikom Bengalskega azijskega društva (Proceedings of the Asiatic Society of Bengal).² O vpetosti v mednarodno znanstveno srenjo govori dejstvo, da so si leta 1882 tržaški naravoslovci izmenjevali gradivo s skupno kar 161 znanstvenimi društvi in ustanovami s sedeži v Moskvi, Lizboni, Mumbaju,³ Sydneyju, Rio de Janeiru in v številnih drugih krajih.⁴ Translokarno mreženje potemtakem še zdaleč ni pojav 21. stoletja; ima veliko starejše korenine, ki se kažejo tudi v izredni povezanosti in mobilnosti tržaških naravoslovcev. Bogati stiki so se odražali tudi na kakovosti objavljenih znanstvenih prispevkov in v vsebini predavanj članov Jadranskega naravoslovnega društva.

V nadaljevanju članka bom najprej predstavila nastanek društva, njegovo članstvo, aktivnosti in

delovanje v tržaškem kontekstu, ki sugerira, da velja Trst pozne avstrijske dobe razumeti kot mesto znanosti in ne le kot trgovsko središče. Oris društvenega delovanja, ki ga raziskovalci tržaške preteklosti do sedaj še niso vzeli pod drobnogled, bom nato podkrepila s posebnimi poudarki, ki jih namenjam imperialni, evropski oziroma celo globalni vpetosti Jadranskega naravoslovnega društva, s katero je bila povezana tržaška naravoslovna srenja. Tržaški naravoslovci so bili namreč, kot razkrivajo viri, dobro seznanjeni z najsodobnejšimi naravoslovnimi dognanji. Dolgoletni član Jadranskega naravoslovnega društva Ruggero (Felice) Solla (1859–1939) bi se na primer med raziskovanjem flore težko dokopal do svojih ugotovitev, če ne bi bil dobro seznanjen z najnovejšimi deli Charlesa Darwina, kot je razvidno iz njegovega obsežnega prispevka iz leta 1882.⁵ Posebno pozornost bom nazadnje namenila rabi jezika oziroma različnih jezikov in preverjanju morebitne korelacije jezikovnih izbir članov Jadranskega naravoslovnega društva s stopnjevanjem naklonjenosti italijanskemu nacionalizmu v desetletjih pred začetkom prve svetovne vojne.

Nastanek Jadranskega naravoslovnega društva

Jadranski flora in favna sta tržaške naravoslovce privlačili že desetletja pred ustanovitvijo Jadranskega naravoslovnega društva leta 1874. Vozlišče lokalnih navdušencev nad jadranskimi zakladi je bil v obdobju pred nastankom društva tržaški naravoslovni muzej.⁶ V društvenem glasilu iz leta 1901 je tudi tedanji tajnik društva zapisal, da je bil naravoslovni muzej temelj pozneje ustanovljenega Jadranskega naravoslovnega društva.⁷

Po mnenju zgodovinarja Branka Marušiča je nastanek Jadranskega naravoslovnega društva s svojim delovanjem spodbudilo Društvo Minerva (Società di Minerva),⁸ a verjetno prej v duhovnem kot praktičnem smislu. Društvo Minerva je bilo namreč kot cvetoče društvo – ki je neprekinjeno delovalo od leta 1810, organiziralo številne družabne dogodke, urejalo lastno revijo, vabilo eminentne goste (tudi naravoslovce), združevalo številne ugledne člane, se povezovalo z društvi po vsem svetu in vzdrževalo bogato čitalnico⁹ – vzor številnim pozneje ustanov-

⁵ *Bollettino*, 1882, str. 52–105.

⁶ Muzej je bil od ustanovitve leta 1846 do leta 1852 znan pod imenom Zoološki-zootomski kabinet (Gabinetto zoologico-zootomico). Ko je leta 1852 prešel pod mestno upravo, je bil preimenovan v Mestni naravoslovni muzej (Museo Civico di Storia Naturale) in posvečen nadvojvodi Ferdinandu Maksimiljanu, cesarjevemu bratu, ljubitelju botanike in sploh raziskovanja. Danes ga poznamo kot Mestni naravoslovni muzej (Civico Museo di Storia Naturale) (Bandelli, Uvodni razmislek, str. 17).

⁷ *Bollettino*, 1901, str. XXXVIII.

⁸ Marušič, Die Vereinstätigkeit, str. 543.

⁹ Več v Ličen, The Vagaries of Identification in the Società di Minerva.

¹ *Bollettino*, 1878, str. VI. Kadar je v izvornem besedilu iz društvenega glasila naveden avtor prispevka, ga ob citiranju navajam s priimkom, sicer, kot v tem primeru, navajam zgolj ime društvenega lista – *Bollettino*. Imena tujih društev ali institucij prevajam v slovenski jezik. Kadar je znano tudi njihovo izvorno ime, ga dodajam v oklepaju.

² *Bollettino*, 1878, str. XXIII.

³ Do nedavnega znan kot Bombay.

⁴ *Bollettino*, 1882, str. 278–279.

ljenim društvom. Prav zato je verjetno Marušič Minervo imel za zametek Jadranskega naravoslovnega društva. K temu je gotovo prispevalo tudi to, da se je članstvo obeh društev – kot tudi tistih, ki so se prej zbirali v omenjenem naravoslovnem muzeju – deloma prekrivalo. Tržaški naravoslovec Mario Stenta (1876–1928) je imel na primer zelo pomembno vlogo tako v Društvu Minerva, v katerem je deloval kot podpredsednik, kot v Jadranskem naravoslovnem društvu, ki mu je nekaj časa celo predsedoval.

Stenta je večji pečat tržaškemu društvu življenju vtisnil šele po prvi svetovni vojni, torej po obdobju, ki ga tu obravnavam, zato ga je bolj smiselno omenjati kot poznavalca društvene zgodovine in ne kot člana. V knjigi, ki je leta 1925 izšla ob petdesetletnici Jadranskega naravoslovnega društva, je prve društvene korake opredelil nekoliko drugače od Marušiča in društvenega tajnika. Kot izhodišče za nastanek društva je Stenta navedel lokalno navdušenje nad vznikom znanstvenih društev po Evropi, Ameriki oziroma »po celotnem civiliziranem svetu«. ¹⁰ Prav iz navdušenja nad znanostjo naj bi se rodilo vprašanje, zakaj ne bi tudi mesto Trst, ki se je po njegovih besedah ljubeznivo posvečalo besedi in umetnosti ter imelo med prebivalci številne naravoslovce, ustanovilo naravoslovnim znanostim posvečenega združenja. ¹¹

Sklenemo lahko, da so pobude za ustanovitev naravoslovnega društva prišle z različnih vetrov. V takem ambientu je tako zadostovala le iskra, da se je razplamtel velik, svetel in neučakan plamen – Jadransko naravoslovno društvo oziroma Società Adriatica di Scienze Naturali. Vsaj tako je zgodbo o nastanku končal Stenta in dodal, da je bil za iskro in vžig navsezadnje najzaslužnejši naravoslovec Simeon (tudi Szymon in Simon) Syrski (1829–1882). Syrski je študiral na univerzi v Varšavi ter nato med letoma 1866 in 1875 vodil Mestni naravoslovni muzej v Trstu. Ves čas je bil v stiku z uglednimi raziskovalci širom Evrope in se zavzemal za pozitivistično znanost, humanistiko in retoriko. ¹² Med drugim je leta 1873 s svojim poznavanjem morske favne pomagal pri pravi akvariji za svetovno razstavo na Dunaju, ¹³ leto pozneje pa postal prvi predsednik Jadranskega naravoslovnega društva.

Da je Jadransko naravoslovno društvo 12. aprila 1874 zaživelo tudi formalno, so omogočila 15. oktobra 1867 uzakonjena liberalnejša načela združevanja. Od leta 1867 se je tako imperialna kot tržaška društvena scena sicer lahko razživila, a je moralo biti kljub svobodnejšemu pravnemu okviru z nastankom društva seznanjeno namestništvo. Šestnajstčlanski

pripravljalni odbor nastajajočega naravoslovnega društva se je sestel 17. februarja 1874, uradno pa je bilo društvo ustanovljeno slaba dva meseca pozneje, ko se je z ustanovitvijo strinjalo tudi namestništvo. Izrazito nepolitične vsebine, ki so se jim želeli posvečati člani društva, uradnikom na namestništvu pričakovano niso povzročale preglavic. V nekoliko večji zasedbi (43) so se člani prvič uradno srečali 3. maja 1874, ¹⁴ ko so si kot cilj zadali raziskovanje rastlinstva in živalstva vzhodne jadranske obale ter poglobljanje vseh vej naravoslovja. ¹⁵

Nič nenavadnega ni bilo, da so društva svoje pravilnike z leti nekajkrat spremenila. Običajno je šlo za drobne spremembe, ki pa jih je prav tako morala odobriti oblast. V pravilniku, ki so ga člani Jadranskega naravoslovnega društva februarja 1881 poslali na namestništvo, so prvi člen, v katerem pojasnjujejo svoje namene, ubesedili takole: »Cilj Jadranskega naravoslovnega društva je raziskovati življenje in fizične danosti Jadranskega morja in njegove vzhodne obale ter vse, kar zadeva napredek naravoslovnih znanosti, predvsem praktičen. [Društvo] organizira sestanke, predavanja, zборе, ekskurzije in po potrebi kongrese ter izdaja periodične publikacije.« ¹⁶

K jasnejši podobi društva in predvsem njegovih namenov prispevajo besede prvega in dolgoletnega društvenega tajnika Augusta Vierthalerja (1838–1901). V društvu glasilu iz leta 1886 je namreč naravoslovna društva in akademije opredelil kot torišča učenjakov, ki omogočajo stike specialistom z različnih raziskovalnih področij in tako preprečujejo izginotje ideje splošnega napredka z obzorja raziskovalcev. ¹⁷

Srž Jadranskega naravoslovnega društva je bila že od prvih dni znanost. Inovativna spoznanja, kot na primer Darwinova, tako niso odmevala zgolj na hodnikih dunajske univerze, pač pa so jih redno prebirali in o njih razpravljali tudi v Trstu. Odsotnost univerzitetnega okolja torej ni pomenila večje težave. Tržačani so bili dobro seznanjeni tudi z deli drugih sodobnih znanstvenikov, med njimi botanika Georgea Benthama (1800–1884) in naravoslovca Edwarda Forbesa (1815–1854). ¹⁸ K tržaški prisotnosti na translokalnem prizorišču je znatno pripomogel tudi veliki britanski raziskovalec Richard Burton (1821–1890), kapitan, popotnik, raziskovalec, poliglot in prevajalec, ki je kot britanski konzul v Trstu preživel skoraj dve desetletji. Na Burtonov izredni pomen za Jadransko naravoslovno društvo opozarja tudi svečana komemoracija, ki so jo 14. decembra 1890, manj kot dva meseca po njegovi smrti, pripravili člani društva. ¹⁹

¹⁰ Stenta, *Per il cinquantenario*, str. 6.

¹¹ Stenta omenja zlasti tržaškega naravoslovca Adolfa Stossicha (1824–1900), ki naj bi k ustanovitvi naravoslovnega društva pozival že v šestdesetih letih 19. stoletja (prav tam, str. 4).

¹² Prav tam, str. 5.

¹³ Reidel-Schrewe, *Freud's Début in the Sciences*, str. 19.

¹⁴ *Bollettino*, 1875, str. 274.

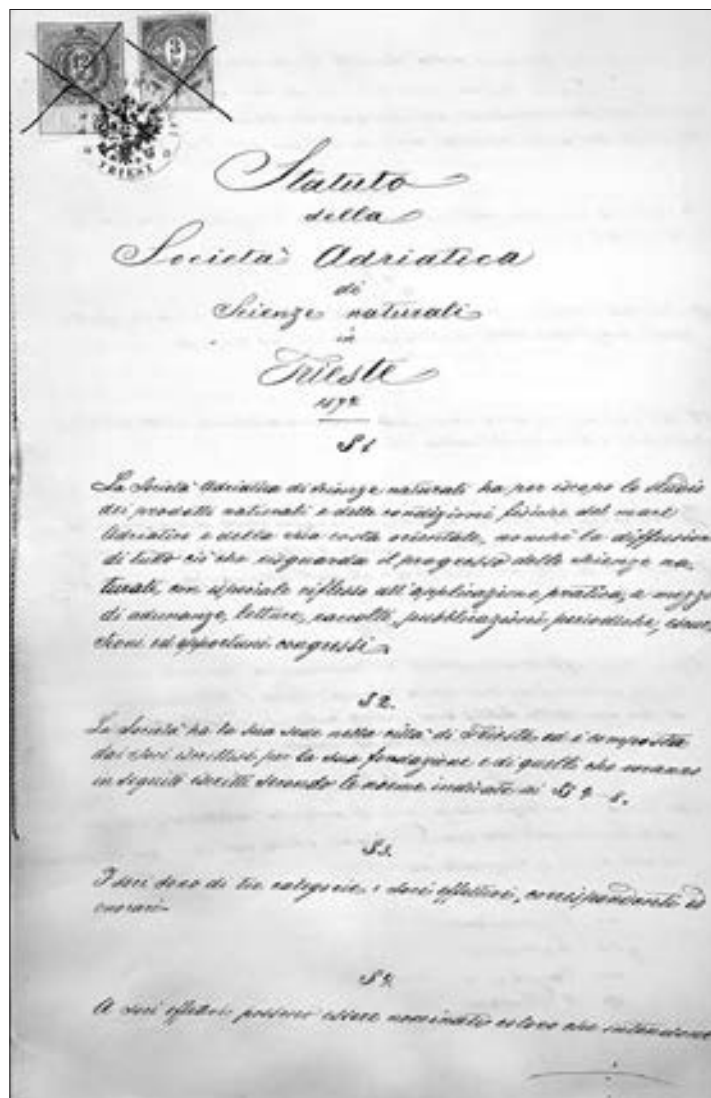
¹⁵ *Bollettino*, 1901, str. XXXVIII–XXXIX.

¹⁶ *Bollettino*, 1880, str. 289.

¹⁷ Biasoletto, Vierthaler in Puschi, *Congresso generale*, str. V.

¹⁸ *Bollettino*, 1880, str. XI.

¹⁹ Jones, *Commemorazione*, str. V–XXXV.

Prva stran pravilnika Jadranskega naravoslovnega društva (AST, Luogotenenza, Atti Generali, Busta 353).

Članstvo

Predsedniki Jadranskega naravoslovnega društva so bili ves čas tudi med najaktivnejšimi društvenimi člani. Prestižno predsedniško funkcijo so navadno opravljali do smrti. Za prvega predsednika je bil maja 1874 izvoljen že omenjeni Syrski, medtem ko je funkcijo tajnika prevzel August Vierthaler. Ker je Syrski že leto pozneje dobil mesto na Katedri za zoologijo Univerze v Lvovu,²⁰ ga je na mestu predsednika na začetku naslednjega leta zamenjal botanik Muzio Tommasini (1794–1879),²¹ ki je to funkcijo opravljal vse do smrti. Tommasinija je nasledil Bartolomeo Biasoletto, po njegovi smrti leta 1893 pa je funkcijo prevzel dotedanji tajnik Vierthaler²² in jo

opravljal do leta 1901. Takrat je funkcijo predsednika prevzel Carlo Marchesetti (1850–1926); bil je prvi v vrsti predsednikov, ki niso izhajali iz vrst ustanoviteljev. Kot dolgoletni predsednik je na čelu društva ostal še v povojnem obdobju, v katero v pričujočem besedilu ne posegam.

Društveno glasilo je redno poročalo o aktualnem številu članov, tj. takih, ki so poravnali letno članarino. Članov pripravljalnega odbora je bilo le 16; prvemu uradnemu srečanju je prisostvovalo 43 članov, nato pa je v nekaj mesecih, do začetka leta 1875, število članov preseglo število 200 (152 rednih članov; 59 z bivališčem zunaj Trsta).²³ Članstvo je kmalu naraslo še za tretjino, a je do konca stoletja počasi upadalo, tako da je društvo leta 1886 štelo 260 rednih članov,²⁴

²⁰ *Bollettino*, 1875, str. 279.

²¹ *Bollettino*, 1875, str. 67.

²² *Bollettino*, 1901, str. XXXIX–XLII.

²³ *Bollettino*, 1875, str. 274.

²⁴ *Bollettino*, 1886, str. V.

leta 1890 226 članov,²⁵ pet let pozneje 196 članov,²⁶ leta 1898 pa so poročali o 165 rednih članih.²⁷

Med pretežno moškim članstvom sta bili le dve ženski, »gospa Vlach-Montelli bar. de Leopoldina« in »gospodična Mary de Hochkofler«. Glede na razpoložljive vire v društvu nista bili posebno aktivni, saj se pojavljata izključno na seznamih rednih članov. Nikoli nista delovali – ali nista smeli delovati – kot članici odborov, predavateljici, piski ipd. Tudi sicer je o njiju le malo informacij. Vendar pa njuni imeni na seznamu članov potrjujeta, da so bile ženske tudi dejansko članice društva – in ne zgolj formalno, kot je določal društveni pravilnik. Ta namreč članstva ni omejeval na moške. Znano je tudi, da so ženske prisostvovalе društvnim dogodkom. Lokalni časnik *Il Cittadino* je na primer zabeležil, da je bilo aprila 1877 med občinstvom Marchesettijevega predavanja o »pigmejki« Saidi²⁸ veliko dam.²⁹

Poleg rednih članov je društvo sestavljalo nekaj dopisnih in častnih članov. Primerne profesorja za ugledno mesto častnega člana je navadno predlagal eden izmed vplivnejših članov društva, preostali pa so predlog sprejeli ali zavrnili. Leta 1889 so člani na primer soglasno sprejeli predlog predsednika Bartolomea Biasoletta, po katerem je častni član postal znameniti profesor Rudolf Virchow (1821–1902), članom društva znan kot Rodolfo, berlinski antropolog, biolog in patolog. Opisali so ga kot odličnega raziskovalca in celo kot »podobo germanske kultiviranosti«. ³⁰ Konec istega leta je bilo na seznamu častnih članov Jadranskega naravoslovnega društva skupno osem profesorjev; kar trije so prihajali iz Berlina, dva z Dunaja ter po eden iz Innsbrucka, Jene in Rima.³¹ Med letoma 1876 in 1901 je bilo vseh častnih članov Jadranskega naravoslovnega društva šestnajst in prav vsi so bili profesorji. Šest jih je prihajalo iz urbanih središč Habsburške monarhije – z Dunaja, iz Ljubljane, Gradca, Innsbrucka in Trsta, medtem ko so bili preostali iz Rima, Vroclava, Jene, Berlina, Strassbourga, belgijskega Tirlemonta, Padova in Pariza.³²

Med dopisnimi člani društva so se znašli tisti, ki jih je zanimalo delovanje društva, a takrat niso bivali v Trstu. Na seznamu dopisnih članov za leto 1889 je bilo 11 posameznikov, katerih bivališča so bila, podobno kot v primeru častnih članov, zelo različna: trije so prihajali z Dunaja, dva iz Benetk ter po eden iz Zagreba, Bologne, Verone, Rima, Sassarija in celo Mumbaja.³³

Konference in društveni list

Cikel konferenc so obetajoči člani začeli že jeseni 1874. Etimološko ozadje samostalnika konferenca vodi k latinskemu glagolu *conferre*, ki pomeni »nesti skupaj« oziroma »zbrati«. V Jadranskem naravoslovnem društvu so besedo konferenca res razumeli kot nekakšno zborovanje oziroma srečanje poznavalcev, a je šlo v praksi bolj za zaključeno predavanje posameznega člana oziroma gostujočega predavatelja, ki mu je sledila razprava. Leta 1883 so društveniki na primer poročali o 18 znanstvenih konferencah iz prejšnjega leta,³⁴ tri leta pozneje pa o 12. Na konferencah so naslavljali zelo različne znanstvene fenomene, leta 1886 so na primer poročali o konferencah, ki so zadevale vpliv vode na vegetacijo, zgodovinska dejstva o botaničnih vrtovih, nova najdišča človeške ribice, ornitologijo, nekropole pri Sv. Luciji (današnji Most na Soči), vprašanja ventilacije in kanalizacije, vpliv Lune na plimovanje in biografijo kemika Jeana-Baptista Dumasa (1800–1884).³⁵

Besedila predavanj so bila običajno objavljena v eni izmed naslednjih številok društvenega glasila (*Bollettino della Società Adriatica di Scienze Naturali in Trieste*), ki je prvič izšlo že leta 1874. Do decembra 1924 je izšlo 28 številok *Bollettina* s 329 znanstvenimi prispevki na 8216 straneh.³⁶ Te številke v novi luči osvetli dejstvo, da revija med letoma 1914 in 1924 ni izšla niti enkrat, kar pomeni, da je bila glavnina objavljenega plod aktivnega društvenega delovanja v predvojnih letih.

Teme objavljenih prispevkov so bile ravno tako heterogene kot prispevki, predstavljeni na društvenih konferencah. Leta 1882 so na primer zanimanja piscev prispevkov segala vse od morskih živali v Jadranskem morju, peščenjaka, pelagozita in celo zobnega kariesa do rimskih najdb v bližini Trsta in raziskovanja polarnih območij. Omenjena raziskovalna področja si tedaj niso bila tako daleč, kot se to morda zdi današnjemu bralcu. Vse obravnavane teme so namreč sodile v široko področje naravoslovja oziroma prirodoznanstva, vede o naravnih pojavih. Čelo isti posameznik, na primer Marchesetti, je lahko pisal tako o geologiji otoka Susak³⁷ kot o fiziognomiji »pigmejske« deklice Saide³⁸ ali o čem povsem drugem.

Strani *Bollettina* so poleg znanstvenih prispevkov navadno polnili tudi pregledi finančnega stanja, sezname članov, meteorološki podatki za Trst in okolico, poročanja o občnih zborih, omembe društvenih izletov idr. Leta 1880 so na primer pisali o botaničnih ekskurzijah nekaterih članov. Med vzponi na različne gore, na primer Matajur, Krn in Risnjak, je zabeležen tudi vzpon Juliusa (tudi Giulia ali Julija) Kugyja

²⁵ *Bollettino*, 1890, str. XXIV.

²⁶ *Bollettino*, 1895, str. V.

²⁷ *Bollettino*, 1898, str. V.

²⁸ Več o deklici Saidi in njenem življenju v Trstu v Ličen, Razstaviti Drugega.

²⁹ Abbattista, Gli interessi antropologici, str. 72–73.

³⁰ *Bollettino*, 1889, str. XXVII.

³¹ *Bollettino*, 1890, str. XXI.

³² *Bollettino*, 1901, str. X–XI.

³³ *Bollettino*, 1890, str. XXI.

³⁴ *Bollettino*, 1883, str. X.

³⁵ *Bollettino*, 1886, str. VI.

³⁶ Stenta, *Per il cinquantenario*, str. 17.

³⁷ Marchesetti, Cenni geologici, str. 289–304.

³⁸ Marchesetti, Note intorno ad una fanciulla, str. 408–424.

(1858–1944) na Triglav.³⁹ Mimogrede, čeprav je prvi člen društvenega pravilnika omenjal zanimanje za vzhodno jadransko obalo in njeno okolico, so člani društva poročali tudi o poteh v bolj oddaljene alpske kraje in celo v Indijo.⁴⁰

Prav društveni *Bollettino* naj bi omogočil prepoznavnost Jadranskega naravoslovnega društva širom tedanjega naravoslovnega sveta.⁴¹ Številke glasnika so namreč romale na vse konce in kraje. Nič čudnega potemtakem ni, da je danes večina objavljenih števil *Bollettina* dosegljiva po zaslugi knjižnice harvardskega Muzeja primerjalne zoologije (Museum of Comparative Zoology). Izvodi tržaškega *Bollettina*, ki so uspešno pripotovali čez lužo, so namreč v digitalizirani verziji dosegljivi prav v spletnem arhivu harvardske univerze.

Tudi samo Jadransko naravoslovno društvo je razpolagalo z obsežnim repertoarjem sodobnega naravoslovnega čtiva. Na policah društvene knjižnice – te so bile tedaj zelo značilne za kulturna oziroma izobraževalna društva – je bilo leta 1877 na voljo 236 enot,⁴² do leta 1901 pa se je njihovo število povečalo na okoli 4000.⁴³ Ob društveni *lingui franci*, italijanščini, je knjižnica premogla tudi knjige in revije v nemščini, angleščini, francoščini, latinščini, portugalščini, madžarščini in še katerem jeziku.

Trst, mesto znanosti

V 19. stoletju je bil Trst okno v svet za celotno Habsburško monarhijo. Že od leta 1719, ko je dobil status svobodnega pristanišča, se je postopoma spreminjal v avstrijski in nato evropski ali celo svetovni trgovski emporij. Kot vozlišče kopenskih in pomorskih poti je imel ključno vlogo pri povezovanju krajev iz notranjosti monarhije s širnim svetom. Vendar pa Trst ni bil vpliven zgolj kot gospodarsko središče, pač pa je igral pomembno vlogo tudi kot središče kultiviranja znanosti, pri čemer je bilo oboje pogojeno z njegovo obmorsko lego. V habsburškem Trstu, mestu brez univerze, so prav muzeji, društva in raziskovalne postaje z laboratoriji odpirali prostore, kjer je bilo mogoče kultivirati znanstveno misel.

Člani Jadranskega naravoslovnega društva so se gospodarskega pomena svojega mesta zavedali, a so si obenem prizadevali, da bi se uveljavilo tudi kot mesto znanosti. Syrski je oktobra 1874 svoj prvi nagovor članom društva končal z besedami o tem, kakšen napredek je Evropejcem omogočila znanost, medtem ko Kitajci in Japonci, visoki stopnji civiliziranosti navkljub, zaradi pomanjkanja naravoslovnih znanj stopicajo na mestu.⁴⁴ Leta 1889 je na enem izmed

društvenih zasedanj tudi tedanji predsednik Bartolomeo Biasoletto⁴⁵ zatrdil, da je Trst brez dvoma trgovsko mesto, a takoj zatem poudaril, da trgovanje ni v neskladju z zanimanjem za naravoslovje. Še več, prav iz zanimanja za fizično geografijo naj bi nastala slavna trgovska središča. Pomorske raziskovalne odprave, in ne podjetja, naj bi omogočile odkritje neznanih delov Zemlje in vzpostavitev pomorskih poti. Raziskovanje in z njim napredek pozitivističnih znanosti sta bila – in sta še – po Biasolettovem mnenju temelj svetovne trgovine.⁴⁶ Tudi poznejši predsednik društva Carlo Marchesetti je leta 1895 razmišljal podobno. Poudaril je rast zanimanja za znanost v Trstu in dejal, da mesto kljub izrednemu zanimanju za trgovino vse bolj ceni tudi znanost, ki je enaka »pravemu napredku, pravi civiliziranosti«.⁴⁷

Poleg domačih navdušencev za naravoslovje in znanost so raziskovalne potenciale Trsta prepoznali tudi drugi. Bližina morja je namreč Trstu omogočila, da je postal pomemben tudi v znanosti; sploh po letu 1875, ko je vrata odprla tržaška zoološka raziskovalna postaja (K. k. Zoologische Station Triest). Tovrstne raziskovalne postaje so konec 19. stoletja postajale vse bolj neločljivo povezane z naravoslovnim raziskovanjem,⁴⁸ kar je veljalo tudi za Trst, kjer so eksperimente in meritve izvajali predvsem raziskovalci z avstrijskih univerz.⁴⁹ Celo mladi Sigmund Freud je bil kot študent medicine na Univerzi na Dunaju leta 1876 dvakrat poslan v Trst.⁵⁰ Tedaj dvajsetletnega Freuda je tja napotil njegov profesor zoologije Carl Claus (1835–1899), ravnatelj Inštituta za primerjalno anatomijo na Dunaju (Zoologisches vergleichend-anatomisches Institut) in goreč darvinist. Claus je Freudu naročil raziskavo spolnih organov jegulj⁵¹ in si od njega obetal potrditev teorije Charlesa Darwina.⁵² Kljub temu, da je mladi Freud seciral in pregledal okoli 400 primerkov jegulj,⁵³ na zastavljeno vprašanje ni dobil jasnega odgovora, kar razkriva eden Freudovih prvih znanstvenih člankov

⁴⁵ Omenjeni Bartolomeo Biasoletto je bil sin bolj znanega istimenskega tržaškega botanika. Oče je živel med letoma 1793 in 1858, za sina pa vemo le, da je umrl junija 1893 (*Bollettino*, 1901, str. XLI). Stenta sicer pravi, da je pravzaprav umrl leta 1891 (Stenta, *Per il cinquantenario*, str. 11), a je to malo verjetno, saj se njegovo ime na straneh *Bollettina* pojavlja še leta 1893.

⁴⁶ Biasoletto, *Congresso generale*, str. XXXVII–XXXVIII.

⁴⁷ Marchesetti, *Processi verbali*, str. XIX.

⁴⁸ Atwood Kofoid, *The Biological Stations*, str. 1–6.

⁴⁹ Prav tam, str. 252–253.

⁵⁰ Podatkov o tem, ali se je mladi Freud družil s člani Jadranskega naravoslovnega društva in sodeloval pri društvenih aktivnostih, nimamo, a lahko sklepamo, da se je s tržaškimi naravoslovci v času svojega raziskovanja na zoološki postaji vsaj seznanil. Stik z drugimi raziskovalci je bil namreč pomemben in stimulativen del gostovanja na tovrstnih postajah (prav tam, str. 6).

⁵¹ To naj bi bil med drugim Freudov prvi pravi stik s seksualnostjo (Gandolfi, *Freud in Trieste*).

⁵² Reidel-Schrewe, *Freud's Début in the Sciences*, str. 3–4.

⁵³ Simmons, *Freud's Italian Journey*, str. 53.

³⁹ *Bollettino*, 1880, str. III.

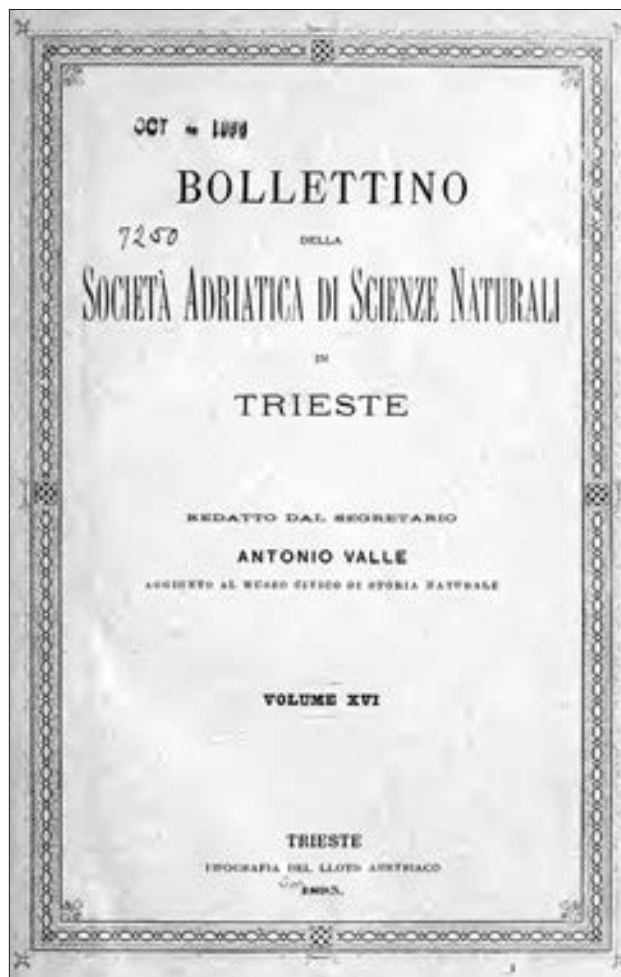
⁴⁰ *Bollettino*, 1876, str. 272.

⁴¹ *Bollettino*, 1880, str. XII.

⁴² *Bollettino*, 1876, str. 256.

⁴³ *Bollettino*, 1901, str. XLVI.

⁴⁴ Syrski, *Discorso*, str. 9.

Naslovnica revije Jadranskega naravoslovnega društva.

iz leta 1877.⁵⁴ Rezultati Freudovih študijskih obiskov Trsta so profesorja Clausa morda razočarali, a so na tem mestu zanimiv indikator relevantnosti Trsta v znanstvenem, ne le gospodarskem kontekstu. Morje je torej mamilo tudi tiste, ki so hrepeneli po znanju.

Stiki Jadranskega naravoslovnega društva

Ko je leta 1879 umrl tedanji predsednik društva Muzio de Tommasini, je tajnik v žalnem govoru poudaril njegove zasluge pri vzpostavljanju in ohranjanju živahnih stikov Jadranskega naravoslovnega društva z drugimi znanstvenimi društvi oziroma institucijami. Tajnik je prizadevanja za širitev društvene socialne mreže omenil kot eno izmed nalog, ki predsedniški funkciji pritičejo same po sebi, število in intenzivnost stikov z drugimi društvi pa opredelil kot posledico predsednikovega osebne angažmaja.⁵⁵ Vpetost

Jadranskega naravoslovnega društva v široko mrežo naravoslovnih društev ni bila postranskega pomena, prav nasprotno, na ta pomemben del društvenega vsakdana so bili še posebej ponosni. To ni bilo nič nenavadnega. V 19. stoletju so začeli muzejski eksponati, primerki rastlin in živali, pisma, posamezniki in zlasti publikacije vse intenzivneje krožiti.⁵⁶ Tako v nemškem jezikovnem prostoru kot drugod so se pojavile specializirane revije, ki so se uveljavile kot ključne nosilke informacij znanstvene narave.⁵⁷

V naslednjih odstavkih bom razgrnila vse niti, ki jih je Jadransko naravoslovno društvo med letoma 1874 in 1914 tkalo s sebi podobnimi društvi in ustanovami. Pri tem se bom oprla predvsem na besedila, objavljena v *Bollettino*. Ta namreč omogočajo dober vpogled v to, kako zelo je Jadransko naravoslovno društvo presegalo meje Trsta. Največkrat je stik med posameznima društvoma pomenila redna izmenjava društvenih periodičnih publikacij. To, da je Jadransko naravoslovno društvo znanstveno gradivo drugih

⁵⁴ Reidel-Schrewe, Freud's Début in the Sciences, str. 2. Na isto vprašanje je v prvi številki glasila naravoslovnega društva skušal odgovoriti že Syrski (*Bollettino*, 1875, str. 10–32). Ursula Reidel-Schrewe sodi, da tudi ta precej neuspešno.

⁵⁵ *Bollettino*, 1880, str. II.

⁵⁶ Groeben, Tourists in Science, str. 148–149.

⁵⁷ Prav tam.

društev prejelo v dar, je bilo bolj izjema kot pravilo; izmenjave gradiva so bile po navadi vzajemne. Do korespondence med posameznimi društvi so vodile tudi druge priložnosti: morda kak poseben jubilej, kot je obletnica društvenega obstoja ali spomin na eminentnega naravoslovca. V takih primerih sta si predsedstvi društev izmenjali pismo ali telegram, v katerem sta drugo drugemu izrazili naklonjenost. Če je praznovanje potekalo v bližini Trsta, so se tržaški naravoslovci slavnosti udeležili tudi osebno. Poleg proslav so se člani društev udeleževali tudi kongresov in konferenc, ki so potekale v bližini mesta, in nato o njih poročali svojim kolegom.

Kakovost znanstvenih prispevkov članov Jadranskega naravoslovnega društva je le v maločem zaozgojila za kakovostjo besedil kolegov od drugod, saj so jim bile zlahka dostopne sodobne naravoslovne študije. Prav gradivo, ki so ga Tržačani prejeli na podlagi vzpostavljenih vezi z drugimi društvi ter ga katalogizirali, hranili in listali v svojih čitalnicah, je omogočalo oblikovanje inovativnih stališč in izmenjavo mnenj na akademski ravni. Oboje pa je omogočalo rojevanje povsem novih znanstvenih spoznanj oziroma dopolnjevanje obstoječih.

Izmenjava gradiva

Jadransko naravoslovno društvo je že od začetka delovanja načrtno vzpostavljalo in ohranjalo stike z drugimi društvi in različnimi raziskovalci. Marca 1875, manj kot leto po uradnem nastanku društva, je tajnik Vierthaler poročal o vzpostavitvi stikov s 97 znanstvenimi društvi, ki jim je poslal prvo številko *Bollettina*.⁵⁸ Število društev, s katerimi so Tržačani sodelovali, je od tedaj strmo naraščalo. Samo leta 1878 je bilo na seznam društev, s katerimi so si izmenjevali gradivo, vključenih kar 23 novih: med drugim Mestni muzej naravoslovja v Genovi (Museo Civico di Storia naturale a Genova), Geografsko društvo v Parizu (Société de Géographie à Paris) in Belgijsko geološko društvo iz Liegea (Société Géologique de Belgique à Liège).⁵⁹ Skladno z naraščanjem števila pobratenih društev je iz leta v leto naraščalo tudi število knjig in revij, ki jih je društvo hranilo v svoji čitalnici. Nove pridobitve so člani objavljali v društveni reviji. Leta 1878 so se tako med svežim čtivom na policah znašli tudi v nemščini napisani opisi Postojnske jame speleologa Adolfa Schmidla, dve knjigi filozofa Juliusa von Kirchmanna (ena v nemškem, druga v italijanskem jeziku) ter mitološki, zgodovinski in geografski opisi Zahodne Indije, ki jih je v angleščini napisal zdravnik, zgodovinar in zbiratelj iz Goe José Gerson da Cunha.⁶⁰

⁵⁸ *Bollettino*, 1875, str. 71.

⁵⁹ *Bollettino*, 1878, str. VI–VII.

⁶⁰ Schmidl: Die Grotten und Höhlen von Adelsberg, Lueg, Planina und Laas (1854); da Cunha: The Sahyâdri-Khanda of the Skanda Purâna: a mythological, historical, and geo-

Leta 1880 si je tako Jadransko naravoslovno društvo periodično gradivo izmenjevalo s kar 155 akademijami in naravoslovnimi društvi,⁶¹ dve leti pozneje pa že s 161. V tem letu je skoraj tretjina vseh društev, s katerimi so si Tržačani izmenjevali gradivo, prihajala iz Nemčije (50), sledila pa so društva s področja Avstro-Ogrske (25) – med njimi je bilo največ dunajskih, nekaj tržaških, pa tudi iz Budimpešte in drugih krajev (a nobenega iz Ljubljane). Le nekaj manj jih je bilo istega leta iz Italije (22), Švice (10), Francije (9), ZDA (8), Belgije (7), Anglije (6), Rusije (5), Nizozemske (3), Britanske Indije (3) ter po eno iz Luksemburga, Danske, Švedske, Norveške, Portugalske, Egipta in celo Japonske, Nizozemske (vzhodne) Indije, Kanade, Argentine, Brazilije in Avstralije.⁶² Leta 1883 so si člani gradivo izmenjevali že s 172 društvi, pri čemer je razmerje med društvi glede na državo izvora ostalo zelo podobno kot v prejšnjih letih.⁶³

Leta 1887 se je seznam društev, s katerimi so si izmenjevali znanstveno gradivo, prvič nekoliko spremenil. Število društev iz Italije (26) je namreč presseglo število tistih iz Habsburške monarhije (23). Nemških društev je bilo sicer še vedno največ (54), medtem ko se je število vseh društev povečalo na 189.⁶⁴ Sprememba se je kmalu izkazala za precej nepomembna, saj je dve leti pozneje število italijanskih društev ostalo enako (26), medtem ko je število avstro-ogrskih naraslo na 33. Nemška društva so sicer še vedno prevladovala (55).⁶⁵ Skupno število društev in akademij je tudi v naslednjih letih strmo naraščalo. Razmerja med državami, v katerih so društva imela sedež, pa se niso bistveno spremenila. Leta 1889 so si Tržačani čtivo izmenjevali s 193 društvi,⁶⁶ leta 1890 z 214,⁶⁷ leta 1893 z 225,⁶⁸ dve leti pozneje z 248⁶⁹ in leta 1903 že z 264 društvi.⁷⁰ Leta 1907 so člani Jadranskega naravoslovnega društva sodelovali z 266 društvi,⁷¹ izmed katerih je bilo še vedno največ nemških, in sicer 69, tistih z raznih koncev in krajev Habsburške monarhije je bilo 51, medtem ko je bilo društev s sedežem v Kraljevini Italiji 34.⁷²

graphical account of Western India (1877); Kirchmann: Die Bedeutung der Philosophie (1876), L'importanza della filosofia (?) (*Bollettino*, 1878, str. VIII).

⁶¹ *Bollettino*, 1880, str. II; 280.

⁶² *Bollettino*, 1882, str. 274–279.

⁶³ *Bollettino*, 1883, str. XI.

⁶⁴ *Bollettino*, 1887, str. XII–XVI.

⁶⁵ *Bollettino*, 1889, str. IX–X.

⁶⁶ *Bollettino*, 1889, str. XLIX.

⁶⁷ *Bollettino*, 1890, str. X.

⁶⁸ *Bollettino*, 1893, str. X.

⁶⁹ *Bollettino*, 1895, str. XVI.

⁷⁰ *Bollettino*, 1903, str. XVII.

⁷¹ *Bollettino*, 1907, str. XVII.

⁷² *Bollettino*, 1907, str. IX.

Vabila

Na društvenih sestankih so člani predsedstva redno poročali o prejetih vabilih na proslave, razstave in kongrese. Že leta 1875 so poročali o nagradnem tekmovanju v reševanju perečih vprašanj različnih naravoslovnih ved, ki ga je organizirala Danska akademija znanosti.⁷³ Leto pozneje so se veselili vabila Zoološko-botaničnega društva z Dunaja: telegram je tržaške naravoslovce vabil na slavnostni jubilej ob obletnici delovanja.⁷⁴ Jadransko naravoslovno društvo se je vabilom na dogodke, ki so bili v mestu ali njegovi okolici, običajno odzvalo, kadar pa je bilo mesto praznovanja bolj oddaljeno, so dobre želje – »vivat, floreat, crescat!« – sporočili v pismu ali telegramu. Tako so na primer leta 1895 poročali o telegramu, s katerim so berlinskemu Društvu za antropologijo, etnologijo in prazgodovinsko arheologijo čestitali ob petindvajsetletnici.⁷⁵ Na društvenem sestanku marca 1901 so se na primer odločili čestitati tudi Zoološko-botaničnemu društvu na Dunaju, na istem sestanku pa so spregovorili o pismu, ki so ga prejeli od predsedstva Italijanske zoološke zveze (Unione Zoologica Italiana).⁷⁶

Posebno pozornost ob okroglih obletnicah so člani Jadranskega naravoslovnega društva namenili častnim članom: na primer Rudolfu Virchowu, ki je zaradi velikih uspehov na področju antropologije in biologije častni član postal leta 1889. Ko je dve leti pozneje Virchow dopolnil sedemdeset let, mu je predsedstvo poslalo telegram s čestitkami. Še več, Carlo Marchesetti mu je ob tej priložnosti celo napisal čustveno pesem,⁷⁷ člani društva pa so zbrali 100 mark in jih poslali odboru, ki se je ob njegovi sedemdesetletnici oblikoval v Berlinu.⁷⁸ Biasoletto je na letnem zboru dejal, da je bil to »droben znak velikega spoštovanja, ki ga znanstvena ustanova v Trstu goji do velikana znanosti«. Tej misli sta sledila aplavz in strinjanje vseh zbranih.⁷⁹

Leta 1899 so Tržačani slovesno praznovali lastno petindvajsetletnico. Udeležili so se je predstavniki prijateljskih društev iz Istre, Rovereta, Modene in z Dunaja. Telegrams s čestitkami so poslali dopisni in častni člani Jadranskega naravoslovnega društva iz Innsbrucka, Zagreba, Cagliarija, Rima in z Dunaja.

Čestitke in pozdrave pa je poslalo tudi 21 društev oziroma akademij iz drugih evropskih mest: od Berlina, Moskve, Kiela, Rige in Amsterdama na severu do Dunaja, Rima, Modene, Rovereta in drugih na jugu.⁸⁰

Člani Jadranskega naravoslovnega društva so pripravili veliko družabnih dogodkov z lahkotnejšo vsebino, manjkalo pa ni niti pozivov na že omenjene resnejše znanstvene dogodke. Leta 1880 so na primer prejeli vabilo na berlinsko razstavo o ribah, zaradi visokih potnih stroškov pa se je člani niso udeležili.⁸¹ Leto pozneje so bili člani Jadranskega naravoslovnega društva povabljeni še na kongrese v Montreal, Modeno in ponovno v Berlin, tokrat na razstavo o higieni.⁸² Ni znano, ali so se na omenjena povabila odzvali, vemo pa, da so istega leta obiskali kongres inženirjev in arhitektov v Benetkah.⁸³ Leta 1888 so bili povabljeni k sodelovanju na »mednarodnem kongresu«, ki ga je organiziralo Pariško geografsko društvo.⁸⁴ Tudi v tem primeru ni znano, ali so se Tržačani pariškega kongresa udeležili, vemo pa, da so istega leta svojega predstavnika poslali v pokrajino Reggio Emilia, kjer je prisostvoval slovesni postavitvi spomenika, posvečenega naravoslovcu Lazzaru Spalanzaniju, in odprtju po njem poimenovane zbirke.⁸⁵ Posamezni člani, ki so se udeleževali takih dogodkov, so o njih navadno napisali kratko poročilo in ga objavili v naslednjem *Bollettinu*. Tako je leta 1886 Bernardo Schiavuzzi navdušeno poročal o prvem mednarodnem ornitološkem kongresu na Dunaju, ki se ga je udeležil kot predstavnik Jadranskega naravoslovnega društva.⁸⁶

Niti Jadranskega naravoslovnega društva so se razpredale tako na sever, v notranjost habsburškega cesarstva, kot na jug, na Apeninski polotok oziroma v Kraljevino Italijo. Novembra 1903 je tajnik društva predsedstvo obvestil o bližajočem se obisku geologov iz cesarske prestolnice, pa tudi zoologov iz Riminija. Lahko bi sklepali, da je Kraljevina Italija za Jadransko naravoslovno društvo z bližanjem prelomu stoletja postajala vse bolj relevantna, tako kot je veljalo za celotno mesto Trst. Poveden je dogodek iz marca 1905, ko je tedanji predsednik Marchesetti članom društva predstavil vabilo Naravoslovnega društva iz Milana (Società di Scienze Naturali di Milano), ki je tržaške kolege pozivalo k delegiranju enega izmed svojih članov v organizacijski odbor Kongresa italijanskih naravoslovcev (Congresso dei Naturalisti Italiani). »Predsedstvo je vabilo pozdravilo z aplavzom in v odbor predlagalo predsednika

⁷³ Vprašanja so segala od reševanja matematičnih problemov do razumevanja življenja zajedavcev na kozah (*Bollettino*, 1875, str. 159–160).

⁷⁴ *Bollettino*, 1876, str. 6.

⁷⁵ *Bollettino*, 1895, str. XXIX.

⁷⁶ *Bollettino*, 1903, str. XXIX.

⁷⁷ Marchesetti, Rodolfo Virchow, str. LXXXII–LXXXIII.

⁷⁸ Vierthaler, Congresso generale, str. XLI.

⁷⁹ Prav tam. Virchow je pečat pustil tudi v antropološki misli enega izmed očetov antropologije Franza Boasa (1858–1942) (Vermeulen, *Before Boas*, str. 33; Gingrich, *The German-speaking Countries*, str. 260). Mladi Boas je z Virchowom sodeloval v osemdesetih letih 19. stoletja, med svojim bivanjem v Berlinu. Prav s pomočjo Virchowa je spoznaval fizično antropologijo (Vermeulen, *Before Boas*, str. 33; 431).

⁸⁰ *Bollettino*, 1901, str. XXXV–XXXVI.

⁸¹ *Bollettino*, 1880, str. V.

⁸² *Bollettino*, 1882, str. 280–282.

⁸³ *Bollettino*, 1889, str. XII.

⁸⁴ *Bollettino*, 1889, str. XLIX.

⁸⁵ *Bollettino*, 1889, str. L.

⁸⁶ *Bollettino*, 1886, str. 101–104.

dr. de Marchesettija»,⁸⁷ je zabeležil zapisnikar. Glede na čas ni prav veliko dvomov, da je v naslovu kongresa pridevnik »italijanski« pomenil italijanskost, kot jo razumemo danes, torej v nacionalnem smislu. Morda se je Jadransko naravoslovno društvo sčasoma vse bolj spogledovalo z italijansko državo, vendar pa bi bil za odgovor na to vprašanje nujen temeljitejši pregled, ki ga lahko vsaj deloma osvetli naslednje poglavje o vprašanju jezika.

Jezik in nacionalna pripadnost članov Jadranskega naravoslovnega društva

K razjasnitvi odgovora na vprašanje o vedno večji vlogi italijanskega nacionalizma v delovanju Jadranskega naravoslovnega društva bi morda lahko pripomogla analiza jezikovnih izbir. V prvi številki *Bollettina* so bila vsa objavljena besedila, z izjemo enega, napisana v italijanščini. Le zoolog Eduard Graeffe (tudi Gräffe) (1833–1916) je prispevek o meduzah objavil v nemščini.⁸⁸ Prevlada italijanskega jezika ni presenetljiva, saj je bil na pisni in pogovorni ravni že od prvih dni *lingua franca* Jadranskega naravoslovnega društva. Vemo sicer, da so nekateri društveni dogodki potekali tudi v nemščini, da so člani redno prebirali naravoslovne študije v nemščini, da je največji delež pobratenih društev deloval v nemškem jeziku, da so se tržaški naravoslovci udeleževali znanstvenih dogodkov v nemško govorečih mestih, na primer dunajskega kongresa o higieni in demografiji leta 1888,⁸⁹ in da so bili številni prispevki v *Bollettinu* napisani v nemščini. V leta 1880 izdanem *Bollettinu* so bili od skupno 18 objavljenih prispevkov trije v nemščini. Podoben delež nemških besedil je v *Bollettinu* izhajal do konca predzadnjega desetletja 19. stoletja. Med letom 1890 in prelomom stoletja je za kratek čas prevladala italijanščina. V novem stoletju pa je nemščina vnovič prevzela prejšnjo vlogo in redno polnila strani *Bollettina*. Še na predvečer prve svetovne vojne, ko je pred daljšim zatišjem izšla še zadnja številka *Bollettina*, so bili izmed desetih objavljenih znanstvenih prispevkov štirje napisani v nemščini, preostalih šest pa v italijanščini.⁹⁰

Nanizana dejstva potemtakem potrjujejo prevlado italijanskega jezika, a obenem ne puščajo dvoma, da raba nemščine v društvenem delovanju ni bila nič nenavadnega. Večja prisotnost italijanščine bi nas sicer lahko vodila k sklepu, da bi Jadransko naravoslovno društvo preprosto opredelili kot italijansko. Težava pa nastopi že pri pomenu pridevnika »italijanski«. Ta namreč ni enoznačen, še zlasti če ga razumemo v historičnem kontekstu. »Italijanskost« pridobi nacionalno dimenzijo šele v 19. stoletju.⁹¹ Kot ugotav-

lja zgodovinarica Dominique Kirchner Reill, so v 30. letih 19. stoletja »obstajali italijansko govoreči in italijanski nacionalisti, a 'Italijanov' ni bilo.«⁹² Cilj *Risorgimento* je bil zelo podoben ciljem drugih nacionalnih projektov, in sicer preobraziti ljudstvo – ali raje več različnih ljudstev – v nacijo z izoblikovano zgodovinsko in geografsko identiteto. O Italijanih, kot jih razumemo danes, lahko govorimo šele v 19., še intenzivneje pa v 20. stoletju, ko so prebivalci Apeninskega polotoka ponotranjili nacionalno ideologijo in potisnili v ozadje oziroma povsem opustili svoje lokalne, regionalne, imperialne in druge kolektivne identifikacije.⁹³

Kdaj točno, če sploh, je nacional(istič)ni pogled na svet popolnoma, deloma oziroma občasno preplaval Jadransko naravoslovno društvo, na tej točki ne moremo vedeti. *Bollettino*, pisma, časopisne objave, spomini in drugi viri o društvu oziroma njegovih posameznih članih sicer dajejo vtis, da je bila prevladujoč društveni jezik italijanščina – a to samo po sebi ne pove dovolj. Poleg prej omenjene Dominique Kirchner Reill⁹⁴ tudi tržaška zgodovinarica Marina Cattaruzza meni, da raba italijanščine, mestne *lingue france*, v Trstu 19. stoletja (še) ni pomenila pripadnosti italijanski naciji.⁹⁵ Še več, Reillova celo dodaja, da je »označevanje etnične ali nacionalne identitete na vzhodnem Jadranu na podlagi jezika nemogoče in zgodovinsko nepravilno.«⁹⁶ Z drugimi besedami, rabe določenega jezika ni mogoče enačiti s pripadnostjo določeni nacionalni skupnosti. V analizi tržaškega veteranskega društva je zgodovinar Laurence Cole ugotovil, da je bil jezik tržaških vojaških veteranov italijanščina, in to kljub izrazito lojalističnemu značaju tovrstnih združenj.⁹⁷ Zapisati, da je bilo Jadransko naravoslovno društvo italijansko, avstrijsko, nemško ali kaj tretjega zgolj na podlagi rabe jezika, bi bilo zato preuranjeno.

Po mnenju zgodovinarjev naj bi večina prebivalcev mesta Trst različna nacionalna občutenja prevzela razmeroma pozno. Epizode iz let 1830 in 1831, ki so za sabo pustile Mlado Italijo (Giovine Italia), so »domovini« oziroma »patriji« res nadele nov politični obraz in med mladimi na Apeninskem polotoku ustvarile s pričakovanji nasičeno atmosfero,⁹⁸ a so habsburški Trst obšle. Tudi revolucionarni leti 1848 in 1849 na identifikacijske transformacije v Trstu

⁹² Kirchner Reill, *Nationalists*, str. XVI.

⁹³ Podobne procese lahko spremljamo tudi v Habsburški monarhiji. Za slovenski primer gl. Kosi in Stergar, Kdaj so nastali. O ključnem prispevku habsburških oblastnih in uradniških praks k identifikacijskim preobrazbam in postopnemu sprejemanju nacionalnih identitetnih kategorij gl. Stergar in Scheer, *Ethnic Boxes*.

⁹⁴ Prav tam, str. XVII.

⁹⁵ Cattaruzza, *Der Migration nach Triest*, str. 194.

⁹⁶ Kirchner Reill, *Nationalists*, str. XVII.

⁹⁷ Cole, *Military Culture*, str. 223–224.

⁹⁸ Arisi Rota in Balzani, *Discovering Politics*, str. 78.

⁸⁷ *Bollettino*, 1907, str. XVIII.

⁸⁸ Graeffe, Ueber di Erscheinungszeiten, str. 303–306.

⁸⁹ *Bollettino*, 1889, str. XII.

⁹⁰ Peraldo, *Bollettino della Società*, str. 28–29.

⁹¹ Banti, *La Nazione del Risorgimento*.

nista imeli večjega vpliva.⁹⁹ Šele šestdeseta leta 19. stoletja so med Tržačane vnesla nov duh. Prebivalci mesta so bili zlasti od tedaj vse redkeje preprosto Tržačani, pogosteje pa Slovenci, Grki, Italijani, Hrvati idr.¹⁰⁰ Tudi po dognanjih zgodovinarke Marte Verginella je nacionalna pripadnost s približevanjem preloma stoletja postajala vse pomembnejša spremenljivka tržaških življenj, vendar še zdaleč ne edina.¹⁰¹ Izredno težko je določiti, kdaj točno je tržaška realnost postala nacionalno determinirana. Prevzemanje nacionalnih identifikacij namreč ni bilo premočrtno ali hitro. Do kolikšne mere so posamezniki prevzeli nacionalna čutenja, ostaja pomembno vprašanje brez dokončnega odgovora, vsekakor pa je mogoče na osnovi dozdašnjih raziskav zaključiti, da jezikovna raba, ki je bila značilna za Jadransko naravoslovno društvo, ni bila nujno pogojena z identifikacijskimi praksami članstva.

Po letu 1914

Časovni razpon pričujočega besedila sega do začetka prve svetovne vojne, ko je bilo delovanje raznih društev po celotnem imperiju močno okrnjeno. Jadransko naravoslovno društvo ob začetku vojne ni povsem prekinilo z delovanjem, a se je med letoma 1914 in 1918 soočalo s skoraj popolno prekinitvijo svojih dejavnosti.¹⁰² Tržaški naravoslovci so po vojni počasi, vztrajno in z veliko preglavic delo nadaljevali v novem političnem kontekstu. Šele po desetletju premora so leta 1924 uspešno izdali novo številko *Bollettina*. Kot del Kraljevine Italije je povojni Trst izgubil gospodarsko vlogo, ki jo je imel kot del Habsburške monarhije. Obenem je kot del italijanske države postal manj zanimiv za različne naravoslovne raziskovalce. Obmorska lega Trsta v novi državi namreč ni bila nič eksotičnega, tudi v znanstvenem smislu ne. Več italijanskih mest se je namreč ponašalo z morskimi raziskovalnimi postajami.

Povojna usoda Trsta je pustila pečat tudi v delovanju Jadranskega naravoslovnega društva. Njegovi člani so novo italijansko oblast poskušali prepričati v smotnost oziroma nujnost finančnih vlaganj v naravoslovne raziskave. Mario Stenta je v že omenjeni knjigi leta 1925 napisal, da je Trst zoološko postajo dobil po zaslugi Dunaja. V istem besedilu je izpostavil Rim kot krivca za to, da je bila ta postaja vse od leta 1915 zaprta. Stenta je pristojne italijanske oblasti pozval, naj omogočijo njeno delovanje.¹⁰³ Italijanske oblasti so se v povojnih letih soočale z gmotnimi težavami, nemara pa so bile do tržaških naravoslovcev

tudi sumničave. Večina najaktivnejših članov Jadranskega naravoslovnega društva je namreč izobrazbo pridobila na dunajski ali na drugih avstro-ogrskih univerzah, zato so bili navajeni komunicirati tudi v nemščini. V času pred razpadom imperija so se pogosto selili iz enega urbanega središča monarhije v drugo, kar jih je delalo podobne (oblasti zvestemu) avstrijskemu uradniškemu sloju.¹⁰⁴

Kljub velikim spremembam na političnem prizorišču je Jadransko naravoslovno društvo kontinuiteto članstva ohranilo tudi po prvi svetovni vojni. Celo Marchesetti, ki je medicino študiral na Dunaju, poletne počitnice namenjal naravoslovnim ekskurzijam v vzhodne dele Translajtanijske, si dopisoval z velikim naravoslovcem Georgom Schweinfurthom (1836–1925)¹⁰⁵ ter bil član cesarske komisije za raziskovanje in ohranjanje umetniških in zgodovinskih spomenikov (K. k. Zentral-Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst und historischen Denkmale),¹⁰⁶ je predsednik Jadranskega naravoslovnega društva ostal tudi v povojnem času.

Podobnim imperialnim kontinuitetam lahko sledimo tudi v primeru Mestnega naravoslovnega muzeja, ki so ga še leta po drugi svetovni vojni vodili na avstrijskih univerzah izobraženi ravnatelji – denimo Josef oziroma Giuseppe Müller (1880–1964), ki je bil rojen v Zadru, študiral v Gradcu in na Dunaju ter se potem ustalil v Trstu. Tu je Müller kot entomolog pripravljaval znanstvene prispevke in aktivno sodeloval pri aktivnostih Jadranskega naravoslovnega društva. Med prvo svetovno vojno je bil vpoklican v avstro-ogrsko vojsko, leta 1921 pa se je ponovno vrnil v Trst, kjer je nekaj let kasneje (1928) postal direktor Mestnega naravoslovnega muzeja in botaničnega vrta ter na tem položaju pričakal konec druge svetovne vojne.¹⁰⁷

Četudi je bil Trst – z njim pa Jadransko naravoslovno društvo – po vojni priključen Kraljevini Italiji, se vendarle zdi, da je tržaška naravoslovna srenja še dolgo plesala v ritmu dunajskega valčka. Avstro-Ogrska je res izginila s političnega zemljevida, vendar pa je imperialna dediščina tudi v Trstu še leta usmerjala delovanje in mišljenje lokalnih naravoslovcev.

⁹⁹ Filipuzzi, *Trieste e gli Asburgo*, str. 149–171.

¹⁰⁰ Millo, *Trieste, 1830–70*, str. 74.

¹⁰¹ Verginella, *Družbeni vzpon*, str. 72.

¹⁰² Stenta, *Per il cinquantenario*, str. 13.

¹⁰³ Prav tam, str. 17.

¹⁰⁴ Coen, *Climate in Motion*, str. 64.

¹⁰⁵ Abbattista, *Gli interessi antropologici*, str. 72–74.

¹⁰⁶ Mader, *Signor Dr. Carlo de Marchesetti*, str. 153.

¹⁰⁷ Museo di Storia Naturale, *La Storia*.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AST – Archivio di Stato di Trieste
Luogotenenza, Atti generali

ČASOPISNI VIRI

Bollettino della Società Adriatica di Scienze Naturali in Trieste, 1875, 1876, 1878, 1880, 1882, 1883, 1886, 1889, 1890, 1895, 1898, 1901, 1907.

LITERATURA IN OBJAVLJENI VIRI

- Abbattista, Guido: Gli interessi antropologici di Carlo Marchesetti. *Carlo Marchesetti e i castellieri 1903–2003* (ur. Gino Bandelli in Emanuela Montagnari Kokelj). Trst: Editreg, 2005, str. 67–85.
- Arisi Rota, Ariana in Roberto Balzani: Discovering Politics: Action and Recollection in the First Mazzinian Generation. *The Risorgimento Revisited. Nationalism and Culture in Nineteenth-Century Italy* (ur. Silvana Patriarca in Lucy Riall). New York: Palgrave 2012, str. 77–96.
- Atwood Kofoid, Charles: *The Biological Stations of Europe*. Washington: Government Printing Office, 1910.
- Bandelli, Gino: Uvodni razmislek o naravoslovnih in paleoetnoloških raziskavah, opravljenih v Trstu v začetni fazi pozitivističnega obdobja (1866–1877). *Ludwig Karl Moser (1845–1918) med Dunajem in Trstom* (ur. Stanko Flego in Lidija Ruppel). Ljubljana: Založba ZRC, 2012, str. 13–30.
- Banti, Alberto: *La Nazione del Risorgimento: Parentela, santità e onore alle origini dell'Italia unita*. Torino: G. Einaudi, 2000.
- Biasoletto, Bartolomeo, August Vierthaler in Alberto Puschi: Congresso generale. *Bollettino*, 1886, str. III–XII.
- Biasoletto, Bartolomeo: Congresso generale. *Bollettino* 1889, str. XXXVII–LIV.
- Cattaruzza, Marina: Der Migration nach Triest von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis zum Ersten Weltkrieg. *Die Moderne und ihre Krisen: Studien von Marina Cattaruzza zur europäischen Geschichte des 19. und 20. Jahrhunderts* (ur. Sacha Zala). Göttingen: V&R unipress, 2012, str. 83–114.
- Coen, Deborah: *Climate in Motion: Science, Empire and the Problem of Scale*. Chicago: University of Chicago Press, 2018.
- Cole, Laurence: *Military Culture & Popular Patriotism in Late Imperial Austria*. Oxford: Oxford University Press, 2014.
- Filipuzzi, Angelo: *Trieste e gli Asburgo. Meditazioni fuori tempo di un mitteleuropeo italiano*. Udine: Del Bianco, 1988.
- Gandolfi, Laura: Freud in Trieste: Journey to an Ambiguous City. *Psychoanalysis and History* 12, 2010, št. 2, str. 129–151.
- Gingrich, Andre: The German-speaking Countries. *One Discipline, Four Ways: British, German, French, and American Anthropology*. Chicago: University of Chicago Press, 2005, str. 61–156.
- Graeffe, Eduard: Ueber di Erscheinungszeiten der pelagischen Hydromedusen und Acalephen im Meeresbusen der Adria bei Trieste. *Bollettino*, 1875, str. 303–306.
- Groeben, Christiane: Tourists in Science: 19th Century Research Trips to the Mediterranean. *Proceedings of the California Academy of Science* 59, 2008, št. 9 (supp. I.), str. 139–154.
- Jones, Pietro: Commemorazione dell'Illustre Sir Richard F. Burton. *Bollettino*, 1891, str. V–XXXV.
- Kirchner Reill, Dominique: *Nationalists Who Feared the Nation: Adriatic Multi-Nationalism in Habsburg Dalmatia, Trieste, and Venice*. Stanford: Stanford University Press, 2012.
- Kosi, Jernej in Rok Stergar: Kdaj so nastali »lubi Slovenci«? O identitetah v prednacionalni dobi in njihovi domnevni vlogi pri nastanku slovenskega naroda. *Zgodovinski časopis* 70, 2016, str. 458–488.
- Ličen, Daša: Razstaviti Drugega: Saidin prihod v Trst. *Glasnik SED* 58, 2018, št. 1–2, str. 5–15.
- Ličen, Daša: The Vagaries of Identification in the Società di Minerva of Trieste (1810–1916). *Traditiones* 46, 2017, št. 1–2 (supp. I.), str. 35–54.
- Mader, Brigitta: »Signor Dr. Carlo de Marchesetti, Museo di Storia Naturale in Trieste, Austria«: I Rapporti di Marchesetti con Vienna attraverso la sua Corrispondenza. *Atti della Giornata Internazionale di Studio su Carlo Marchesetti* (ur. Emanuela Montagnari Kokelj). Trieste: Civici Musei di Storia ed Arte, 1994, str. 149–166.
- Marchesetti, Carlo: Cenni geologici sull'isola di Sansego. *Bollettino*, 1882, str. 289–304.
- Marchesetti, Carlo: Note intorno ad una fanciulla della tribù degli Acca. *Bollettino*, 1878, str. 408–424.
- Marchesetti, Carlo: Processi verbali. *Bollettino*, 1895, str. XVII–XIX.
- Marchesetti, Carlo: Rodolfo Virchow. *Bollettino*, 1892, str. LXXXII–LXXXIII.
- Marušič, Branko: Die Vereinstätigkeit im österreichischen Küstenland (Triest, Görz-Gradisca, Istrien). *Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Band VIII, Politische Öffentlichkeit und Zivilgesellschaft 1. Teil: Vereine, Parteien und Interessenverbände als Träger der politischen Partizipation* (ur. Helmut Rumpler in Peter Urbanitsch). Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2006, str. 541–585.
- Millo, Anna: Trieste, 1830–70. From Cosmopolitanism to the Nation. *Different Paths to the Nation: Regional and National Identities in Central Europe*

- and Italy, 1830–1870 (ur. Laurence Cole). New York: Palgrave Macmillan, 2007, str. 60–81.
- Peraldo, Daniela: *Bollettino della Società Adriatica di Scienze Trieste. Indici 1875–2000*. Trieste: Museo Civico di Storia Naturale, 2005.
- Reidel-Schrewe, Ursula: Freud's Début in the Sciences. *Reading Freud's Reading* (ur. Sander L. Gilman, Jutta Birmele, Jay Geller in Valerie D. Greenberg). New York: New York University Press, 1994, str. 1–22.
- Simmons, Laurence: *Freud's Italian Journey*. Amsterdam: Rodopi, 2006.
- Stenta, Mario: *Per il cinquantenario della Società Adriatica di Scienze Naturali*. Trst: Tipografia del Lloyd Triestino, 1925.
- Stergar, Rok in Tamara Scheer: Ethnic Boxes: The Unintended Consequences of Habsburg Bureaucratic Classification. *Nationalities Papers* 46, št. 4, 2018, str. 575–591.
- Syrski, Simeon: Discorso sul còmpito della Società, e sulla necessità e utilità dello studio delle Scienze Naturali. *Bollettino*, 1875, str. 3–9.
- Verginella, Marta: Družbeni vzpon slovenske elite v Trstu. *Od Maribora do Trsta: 1850–1914, zbornik referatov* (ur. Darko Friš in Franc Rozman). Maribor: Pedagoška fakulteta, 1998, str. 69–76.
- Vermeulen, Han: *Before Boas: The Genesis of Ethnography and Ethnology in the German Enlightenment*. Lincoln: University of Nebraska Press, 2015.
- Vierthaler, August: Congresso generale della Società Adriatica di Scienze Naturali. *Bollettino*, 1891, str. XXXIX–XLV.

SPLETNI VIR

- Mestni naravoslovni muzej v Trstu (*Museo Civico di Storia Naturale Trieste*), zgodovina: <http://www.museostorianaturaletrieste.it/la-storia/>

S U M M A R Y

Adriatic Society of Natural Sciences since its establishment in 1874 until the First World War

Although in the course of the nineteenth century, the city of Trieste indeed became the fourth-largest city in the Habsburg Monarchy and the empire's vital access point to the sea, it was also a city without a university. Learned societies represented public spaces that made it possible for many well-educated noble and bourgeois men to discuss, organize lec-

tures, excursions, read, and publish their works. One of such societies that strove to bring together all local natural scientists was established in 1874 under the name of *Adriatic Society of Natural Sciences* (*Società Adriatica di Scienze Naturali*). Its members were mainly devoted to exploring the flora and fauna of the Adriatic Sea, but the topics they wrote and read about, as well as researched and discussed were not limited only to the Adriatic Sea and its coasts. For example, the yearly report from 1886 stated that lectures organized in the previous year included topics ranging from the influence of water on vegetation, historical facts on botanical gardens, the olm or proteus, and ornithology to necropolises, ventilation and canalization, the influence of the moon on sea tides, and the biography of the chemist Jean-Baptiste Dumas (1800–1884). The lectures were usually organized on a weekly basis and then published in the society's bulletin (*Bollettino della Società Adriatica di Scienze Naturali in Trieste*). First issued already in 1874, the journal represented a crucial means of communication between the Adriatic Society of Natural Sciences and other similar associations, academies or institutes around the globe. The Trieste association sent its journal to dozens of other associations and received many in turn. These, along with hundreds of books related to natural sciences, were then stored in the society's library. Especially in the course of the nineteenth century, regular contacts among researchers became a regular practice. The scholars under examination seem to have held a special place in society and engaged in a thick web of communication, exchanging specimens of species, letters, but above all publications and through them ideas. In addition to the translocal connectedness of Trieste naturalists, the article at hand places emphasis on the role of language in society's daily life. More precisely, the author of the article also addresses the potential correlation between the members' language choices and the increasing attractiveness of Italian nationalism in the decades before the First World War.

(Povzetek v angleščino prevedla avtorica)

R I A S S U N T O

La Società adriatica di scienze naturali dal suo inizio nel 1874 alla prima guerra mondiale

Nel corso del XIX secolo, la città di Trieste divenne a tutti gli effetti la quarta città della monarchia asburgica e il punto di accesso vitale dell'impero al mare ma era anche una città senza università. Le società scientifiche rappresentavano gli spazi pubblici che consentivano a molti uomini nobili e borghesi

di buona istruzione di discutere, organizzare lezioni, escursioni, leggere e pubblicare le proprie opere. Una di queste società che si impegnava a unire tutti gli scienziati naturali locali fu fondata nel 1874 con il nome di *Società Adriatica di Scienze Naturali*. I suoi membri si dedicavano principalmente all'esplorazione della flora e della fauna del mare Adriatico. Tuttavia, gli argomenti di cui trattavano, scrivevano, leggevano, discutevano o su cui fondavano le loro ricerche non si limitavano solo al mare Adriatico e alle sue coste. Il rapporto annuale del 1886, ad esempio, riferiva che le lezioni organizzate nell'anno precedente avevano incluso argomenti che spaziavano dall'influenza dell'acqua sulla vegetazione ai fatti storici che riguardavano i giardini botanici, dai nuovi luoghi di ritrovamento del proteo all'ornitologia, dalle necropoli alla ventilazione e alla canalizzazione, dall'influenza della Luna sulla marea alla biografia del chimico Jean-Baptiste Dumas (1800–1884). Le lezioni erano solitamente organizzate su base settimanale e successivamente venivano pubblicate nel *Bollettino della Società adriatica di scienze naturali in Trieste*. La

rivista fu pubblicata per la prima volta già nel 1874 e rappresentava il mezzo di comunicazione chiave tra la Società adriatica di scienze naturali e altre associazioni, accademie o istituti simili in tutto il mondo. La società triestina mandava il suo bollettino a numerose altre associazioni ricevendo in cambio le loro pubblicazioni che venivano custodite nella biblioteca della società insieme a centinaia di libri di scienze naturali. Soprattutto nel XIX secolo, i ricercatori erano perennemente in contatto tra loro. Sembra che gli scienziati in questione avessero avuto un ruolo speciale nella società e che fossero coinvolti in una fitta rete di comunicazione per scambiarsi esemplari di varie specie, lettere, ma soprattutto pubblicazioni e le proprie idee. Oltre all'integrazione traslocale dei naturalisti triestini, il presente articolo pone un particolare accento anche sul ruolo della lingua nella vita quotidiana della società. Più precisamente, l'autrice dell'articolo allude anche alla potenziale correlazione tra le scelte linguistiche dei membri della società e la crescente attrattiva del nazionalismo italiano nei decenni che precederono la prima guerra mondiale.